

Antoni Lubelczyk

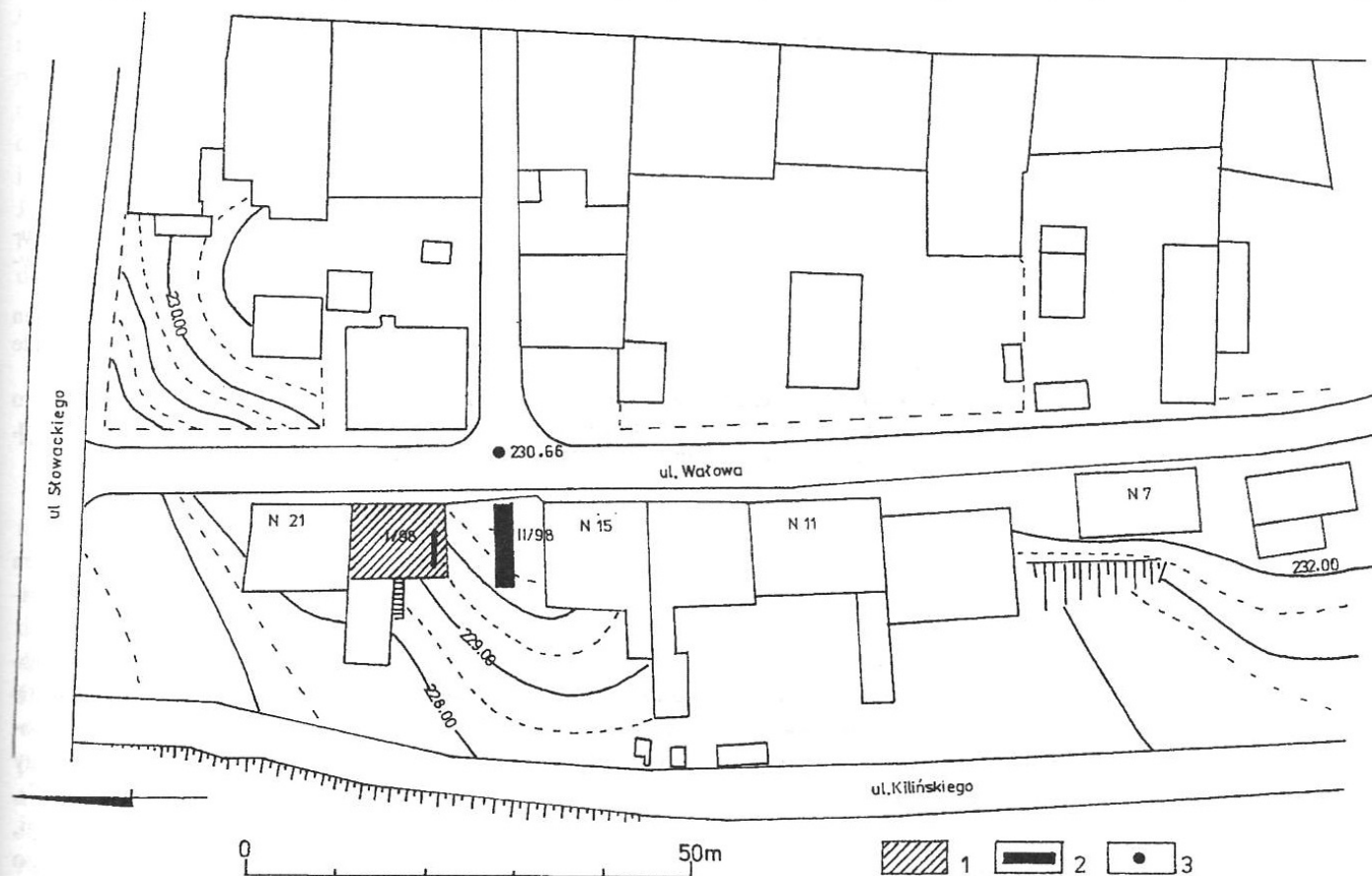
Nowe informacje o zachodnim odcinku obwałowań Łańcuta uzyskane w trakcie nadzoru archeologicznego przy ul. Wałowej

WSTĘP

Badania archeologiczne przy ul. Wałowej w Łańcutie przeprowadzone zostały w związku z budową na posesji nr 17 i 19 domów jednorodzinnych. Parcele te znajdują się (ryc. 1), w miejscu załamania skarpy, w pobliżu drogi wjazdowej do miasta (ul. Słowackiego), gdzie lokalizowana jest tzw. „Brama Rzeszowska”. Na planie warstwicowym, na wysokości ulicy, widoczne jest wyraźne obniżenie, a na terenie interesujących nas działek, cypel. Od strony północnej znaj-

dują się dwa następujące po sobie wysokie cyple z kościołem i plebanią. Na tym ostatnim lokalizuje się tzw. „Stary Zamek”, a być może wcześniej istniało tutaj grodzisko wczesnośredniowieczne (J. Bogdanowski 1976, s. 152; A. Kunysz 1968, s. 59). Nieco szerzej problematykę tą poruszę w dalszej części sprawozdania.

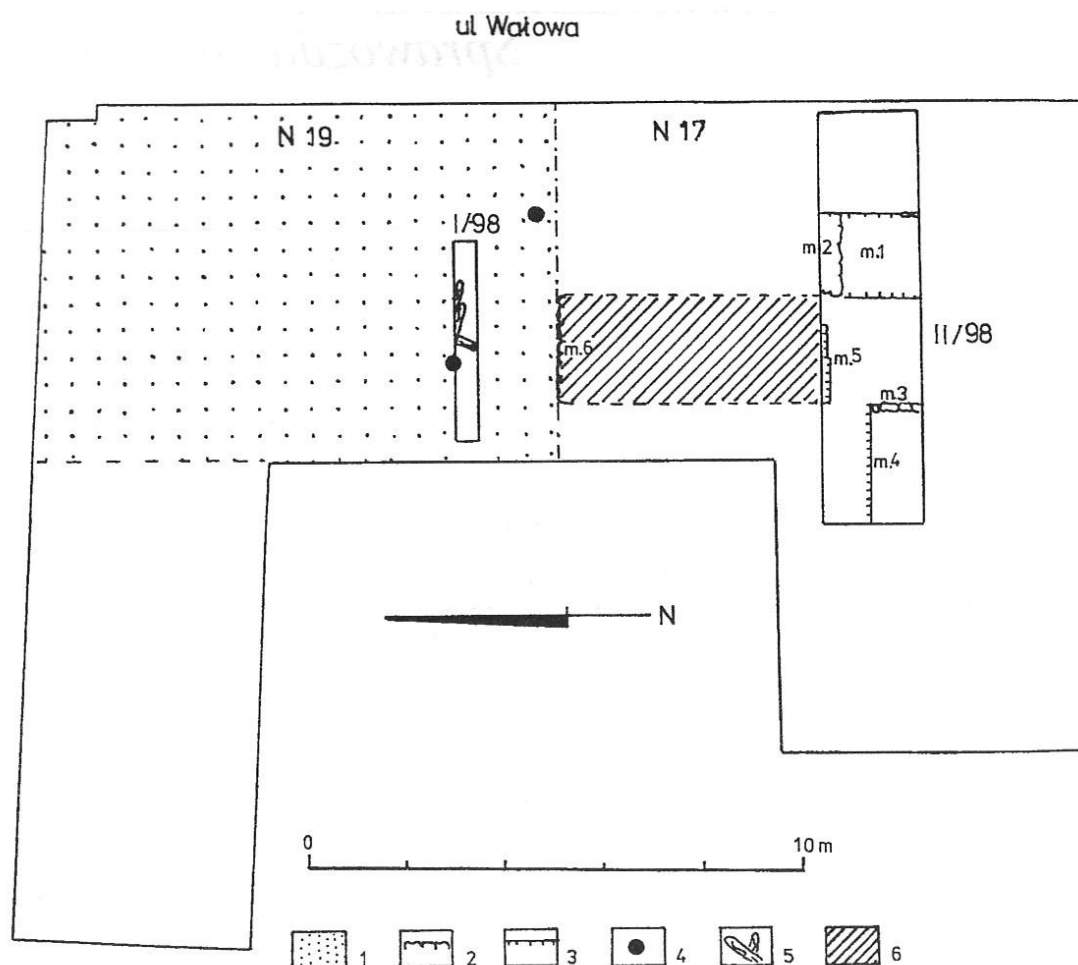
Najpierw prowadzony był nadzór archeologiczny na posesji nr 19. Niestety rozpoczął się on dopiero w trakcie po-

Ryc. 1. Łańcut – ul. Wałowa 17 i 19. Plan sytuacyjny wykopów archeologicznych z 1998 r. 1 – wykop budowlany pod nadzorem archeologicznym; 2 – wykopy archeologiczne; 3 – reper roboczy (studzienka kanalizacyjna)

Abb. 1. Łańcut – Wałowa – Str. 17 und 19. Situationsplan der archäologischen Ausgrabungen vom Jahr 1998. 1 – Baugrube unter der archäologischen Aufsicht; 2 – archäologische Ausgrabungen; 3 – Arbeitsfixpunkt (der Ablauf)

Рис. 1. Ланьцут – ул.Валова 17 и 19. Ситуационный план археологических раскопов 1998 г. 1 – строительный котлован, находящийся под археологическим контролем; 2 – археологические раскопы; 3 – рабочий репер (канализационный колодец)

Ryc. 2. Łańcut – ul. Wałowa 17 i 19. Rzut poziomy odsłoniętych pozostałości zabudowy i obwałowań ziemnych. 1 – strefa wykopu budowlanego prowadzonego pod nadzorem archeologa; 2 – mury kamienne; 3 – mury ceglane; 4 – dolki posłupowe, 5 – relikty drewniane; 6 – przebieg piwnicy pod drewnianym budynkiem z końca XIX wieku

Abb. 2. Łańcut – Wałowa – Str. 17 und 19. Grundriß der freigelegten Bau- und Erdwallreste. 1 – Zone der archäologisch beaufsichtigten Baugrube; 2 – Steinmauer; 3 – Ziegelmauer; 4 – Pfostengruben; 5 – hölzerne Relikte; 6 – Kellerverlauf unter dem Holzgebäude (Ende des XIX Jhs.)

Рис. 2. Ланьцут – ул. Вало́ва 17 и 19. План выявленных следов застройки и земляных укреплений. 1 – граница строительного котлована, находящегося под археологическим контролем. 2 – каменные стены, 3 – кирпичные стены, 4 – столбовые ямки, 5 – деревянные остатки, 6 – расположение подвала под деревянным домом конца XIX века

ważnie zaawansowanych prac ziemnych tj. po wybraniu ziemi pod przyszłe piwnice. Wyraźny profil wału i ślady dziwnej, spalonej konstrukcji, skłoniły inwestora do powiadomienia o tym konserwatora zabytków.

Nadzór archeologiczny na tym etapie sprawowała mgr Małgorzata Schild z Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Rzeszowie, przy współudziale autora sprawozdania. Dokonane tutaj istotne odkrycia sprawiły, iż projektowana budowa domu na sąsiedniej parceli nr 17 poprzedzona została badaniami archeologicznymi. Badania te zostały zlecone Muzeum Okręgowemu w Rzeszowie przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Rzeszowie i przeprowadzone we wrześniu 1998 roku. Pełną dokumentację z obu etapów postanowiono zamieścić w jednym sprawozdaniu. Przy określaniu poziomów, za jednolity punkt odniesienia przyjęto poziom studzienki kanalizacyjnej na ul. Wałowej

(230.66 m.n.p.m.) i wartości te podawane są w nawiasach kwadratowych, w przeciwieństwie do głębokości względnych (od powierzchni).

Zanim przejdę do omawiania wyników badań archeologicznych na ul. Wałowej, pokrótce przedstawię kontekst historyczny rozwoju miasta, a szczególnie jego umocnień. Problematyką tą szczegółowo zajmowało się szereg badaczy (Z. Szust 1957, J. Bogdanowski 1976 i J. Malczewski 1997), ograniczę się więc tutaj tylko do podstawowych informacji, zaczerpniętych głównie z opracowań J. Bogdanowskiego i J. Malczewskiego.

Z powodu niezachowania się przywileju lokacyjnego nie znana jest dokładna data powstania Łańcuta. M. Kromer (por. J. Malczewski 1997, s. 27, przyp. 20), a za nim Z. Szust (1957, s. 46), wiązali powstanie Łańcuta z Kazimierzem Wielkim i przyjmowali rok 1349 jako początek miasta.

S. Cetnarski (1937, s. 7) przyjmował natomiast tezę o nadaniu miasta Władysławowi Opolczykowi, a H. Paszkiewicz uważał, że miasto nadane zostało Ottonowi z Pilczy (por. M. Malczewski 1997, s. 27, przyp. 22).

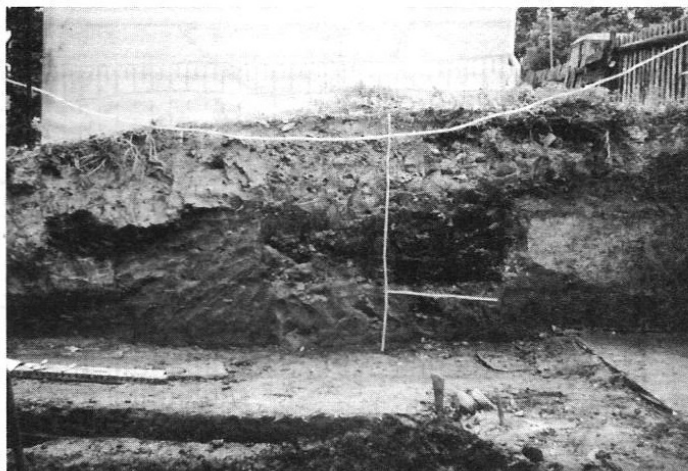
J. Malczewski (1997, s. 27, przyp. 25) przychyliła się również do tezy M. Semkowicza o rozpoczęciu kolonizacji włości łańcuckiej jeszcze w czasach ostatnich książąt ruskich.

Pierwotna osada związana była z obszarem tzw. Starego Miasta, skupionego wokół obecnego Placu Sobieskiego. Niewykluczone, iż próby lokacji miasta mogły mieć miejsce jeszcze przed wyprawą Kazimierza Wielkiego i była dziełem książąt ruskich (J. Malczewski 1997, s. 35). Na wzgórzu plebańskim znajdować się mogła siedziba zarządcy kniaziowskiej „wołosti”, gdzie później powstała siedziba Pileckich. Dopiero następnie wytyczono nowy rynek.

Przejdźmy teraz do kwestii średniowiecznych i nowożytnych umocnień Łańcuta.

Miasto obwarowano zapewne już w wieku XIV, ale pierwsze wzmianki o umocnieniach pochodzą z roku 1512. Jest to dekret Zygmunta I, zezwalający na pobór czopowego z miasta na remont zamku (J. Malczewski 1997, s. 46). Więcej danych przynoszą zapiski miejskie z lat 1539–1559 i 1565–1579.

Już sama rzeźba terenu narzuciła sposób umocnień i rozplanowanie miasta. Mamy tu do czynienia z trzema wyróżniającymi się tarasami, na których powstały: miasto, kościół i zamek (J. Bogdanowski 1976, s. 152). Specjalnego zabezpieczenia wymagał jedynie odcinek południowy. Miasto umocniono, niezależnie od zamku, wałami i parkanem. Ich zasięg wyznaczają dzisiejsze ulice: Podwale, Wałowa, 3-go Maja, Zamkowa i Jagiellońska (J. Bogdanowski 1976, s. 176 i nast., ryc. 119; J. Malczewski 1997, s. 47). W okresie późnego średniowiecza były to zapewne niewysokie wały. Większe prace poczyniono dopiero w wieku XVI. Wtedy też istnieć już musiały co naj-

Ryc. 3. Łańcut – ul. Wałowa 19. Profil południowy wykopu budowlanego z widocznym profilem wału ziemnego

Abb. 3. Łańcut – Wałowa – Str. 19. Südprofil der Baugrube mit dem sichtbaren Erdwallprofil

Рис. 3. Ланьцут – ул. Валова 19. Южный профиль строительного котлована с видимым профилем земляного вала

mniej 2 bramy – Brama Dolna (Rzeszowska) pomiędzy tarasem kościelnym i ul. Wałową oraz Brama Górna (Przemyska) w południowo-wschodnim narożu umocnień. Dodatkowo miasto było bronione przez inkastelowany kościół i zamek znajdujący się na obecnym wzgórzu plebańskim. Całość umocnień Łańcuta zaliczyć można do systemu zatokowego, chociaż odcinek zachodni prezentował prawdopodobnie system ścianowy (J. Malczewski 1997, s. 47).

Umocnienia te nie były zbyt trwałe i dlatego podlegać musiały częstym naprawom, o których wspominają źródła XVII-to i XVIII-to wieczne.

Po tym krótkim zarysie historycznym przejdę do przedstawienia wyników ostatnich badań archeologicznych.

ANALIZA NAWARSTWIEŃ W WYKOPACH

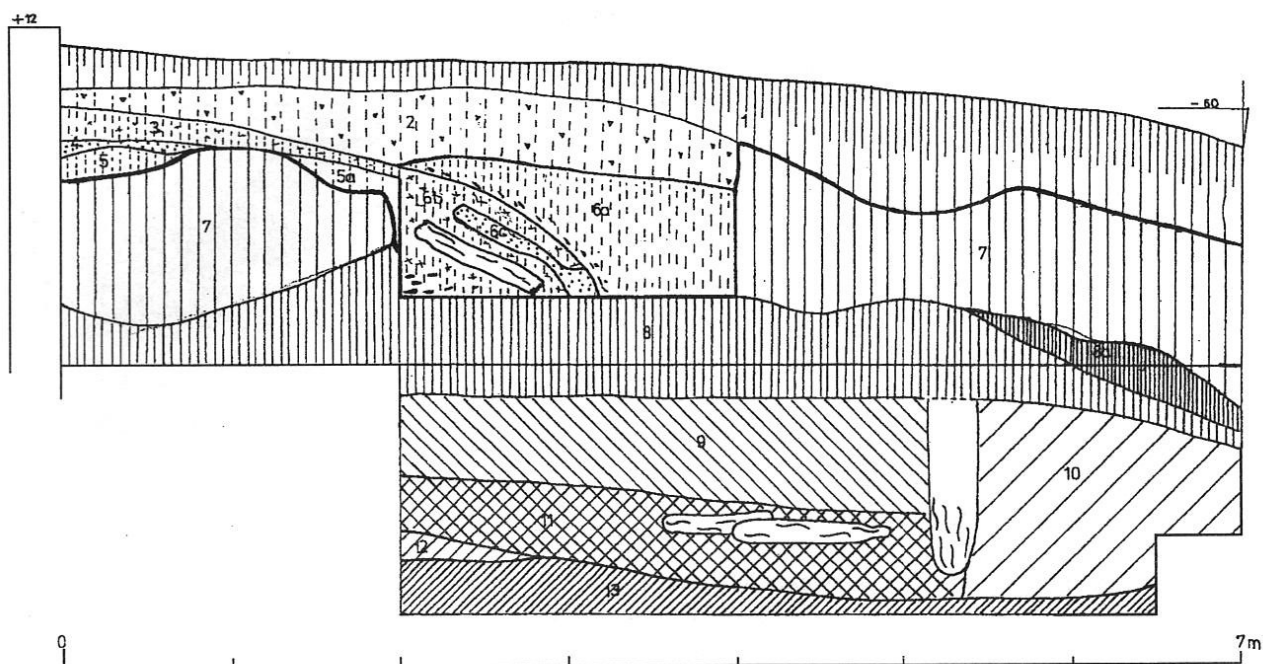
I. Wykop na posesji nr 19

Wykop na posesji nr 19 związany był z budową domu jednorodzinnego. Projektowany budynek miał być podpiwniczony, w związku z czym wybrana została tutaj ziemia na całości przyszłego domu do poziomu posadowienia fundamentów tj. do głębokości 2 m [-200 cm od przyjętego punktu „0” na studzienice kanalizacyjnej przy ul. Wałowej tj. 230.66 m. n.p.m.]. Do lat dziewięćdziesiątych stał tutaj drewniany budynek, wzniesiony w połowie XIX wieku, który został częściowo podpiwniczony w XX już wieku (por. M. Piękoś, J. Kosiorowski, I. Witowicz „Karta Ewidencji Zabytków Architektury i Budownictwa”). Nadzór archeologiczny nad tym wykopem rozpoczęto dopiero w momencie wykonania pełnego wykopu, stąd dane o stratygrafii wewnątrz wykopu oparte są na informacji inwestora. Następnie przystąpiono do poszerzenia wykopu w stronę południową o 0,5 m i wykonania sondażu I/98, położonego 1,5 w kierunku północnym od udokumentowanego wcześniej profilu. Teren budowy znajduje się na kulminacji skarpy, a poniżej jest znaczne obniżenie.

W wykopie tym stwierdzono następujący układ nawarstwień (ryc. 4):

1–2. Luźna, szara ziemia z drobnym i grubszym gruzem ceglany – współczesne warstwy niwelacyjne. Stąd pochodzi znaczna część zebranego przez inwestora materiału archeologicznego, oznaczonego nr inw. 1–2, mieszczącego się w szerokich ramach chronologicznych od XV do XX wieku (m.in. fragmenty garnków z charakterystycznym dla późnego średniowiecza żeberkiem na kołnierzu, misy, patelnie i garnki z XVI i XVII wieku, fragmenty późniejszych naczyń kamionkowych oraz współczesne okucia metalowe).

3. Warstwa szarej ziemi, spylonej cegły i węgielków drzewnych, o miąższości do 20 cm. Występowała we wschodniej części profilu południowego, pod warstwą nr 2 i opadała znacznie w kierunku zachodnim. Spąg na głębokości około 70 cm. Kontynuuje się ona jakby dalej we wkopie 5. Warstwa ta powstać mogła jeszcze przed wzniesieniem tutaj w połowie XIX wieku drewnianego budynku. Znaczna część materiału archeologicznego, oznaczonego nr inw. 4 (fragmenty XVII i XVIII wiecznych naczyń glazurowanych

Ryc. 4. Łańcut – ul. Wałowa 19. Profil południowy wykopu. 1 – nasyp współczesny, luźna, szara ziemia; 2 – szara ziemia z gruzem ceglany; 3 – szara, lekko gliniasta ziemia; 4 – polepa i spalenizna; 5 – żółta glina; 6 – szara glina; 7 – szaroczarna glina; 8 – ciemno-szara gliniasta ziemia; 9 – szarosiwa glina; 10 – brunatnoczerwona ziemia; 11 – siwa ilka; 12 – il błękitny; 13 – relikty drewniane; 14 – zarys warstw związanych z wałem ziemnym

Abb. 4. Łańcut – Wałowa – Str. 19. Südprofil der Ausgrabung. 1 – gegenwärtige Aufschüttung, lockere, graue Erde; 2 – graue Erde mit Ziegelschutt; 3 – graue leicht lehmige Erde; 4 – gebrannter Lehm mit Verbrennungsschicht; 5 – gelber Ton; 6 – grauer Ton; 7 – grau-schwarzer Ton; 8 – dunkelgraue lehmige Erde; 9 – grauer Ton; braun – rote Erde; 11 – grauer Letten; 12 – blauer Letten; 13 – Holzrelikte; 14 – Umriß der mit dem Erdwall verbundenen Schichten

Рис. 4. Ланьцут – ул.Валова 19. Профиль южного раскопа. 1 – современные наслоения, серая земля; 2 – серая земля с кирпичным боем; 3 – серая, слегка глинистая земля; 4 – обмазка и гарь; 5 – желтая глина; 6 – серая глина; 7 – серо-черная глина; 8 – темно-серая глинистая земля; 9 – светло-серая глина; 10 – красно-бурая земля; 11 – серый ил; 12 – голубой ил; 13 – деревянные остатки; 14 – границы слоев, связанные с земляным валом

oraz ułamki późniejszych talerzy porcelanowych i fajansowych), pochodzić może z tej właśnie warstwy.

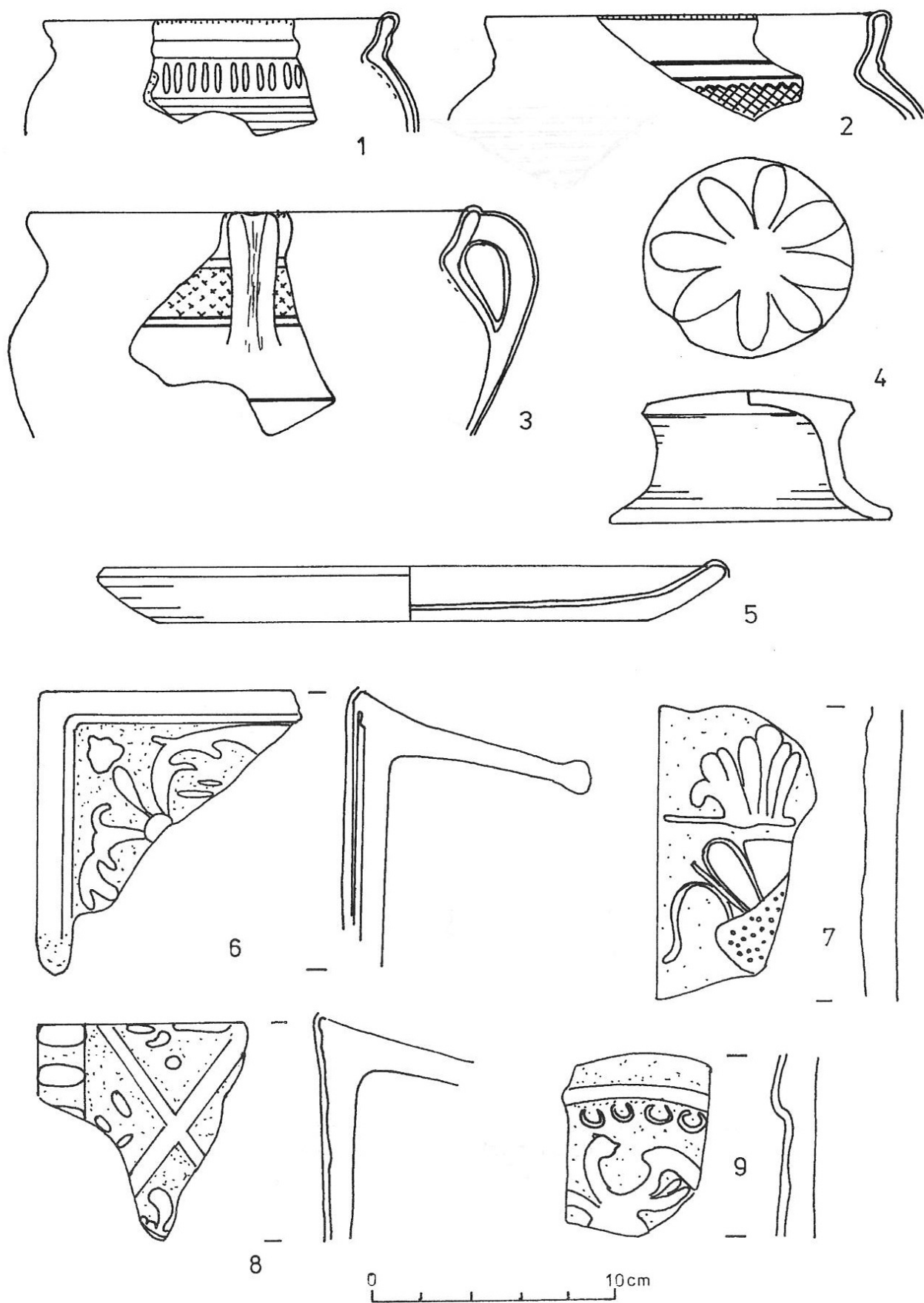
4. Cienka warstwa spylonej cegły lub polepy pod warstwą nr 3 w narożniku SE wykopu.

5. Warstwa szarej, gliniastej ziemi, o miąższości 10–20 cm. Spąg na poziomie 80 cm w narożniku SE wykopu i obniżał się przy wkopie nr 6, tworząc jakby wkop pod ten obiekt, wcinając się jednocześnie w warstwę żółtej gliny (nr 7).

6. Regularny, prostokątny w zarysie wkop, o szerokości 2 m, w centralnej części profilu. Uczytnił się na głębokości 80 cm i osiągnął spąg na poziomie 150 cm. Jego wypełnisko nie jest jednorodne – w dolnym, wschodnim narożniku występowały większe fragmenty spalonych belek i polepy, a w pozostałej części ciemnoszara ziemia z drobnymi węglami i polepą. Nie wyjaśniona jest funkcja i pochodzenie tego obiektu. W pierwszej chwili wiązano go z elementami konstrukcji wału (konstrukcją skrzyniową), ale później pojawiły się wątpliwości, gdyż w czasach nowożytnych nie stosowano raczej konstrukcji skrzyniowej przy wzmacnianiu wałów. Nie wchodzi również w rachubę jego rola jako elementu

wieńczącego wał, ponieważ obiekt ten wkopany jest w warstwę żółtej gliny (nr 7), tworzącej również nasyp wału. Nie znamy ponadto jego zasięgu w wyeksplorowanej wcześniej części wykopu budowlanego. Według inwestora, spalenizna ta występowała na szerszej przestrzeni, ale chyba nie posiadała tak regularnej formy, jak to ma miejsce przy profilu południowym. Nie wiemy też, jaki był pierwotny zasięg tego wkopu w kierunku południowym (posesji nr 17), gdyż co prawda obecnie kończy się kilkanaście cm dalej, ale spowodowane to może być przez zniszczenie go przez wkop pod piwnicę na posesji nr 17. Z wkopu tego pochodzi prawdopodobnie nowożytny materiał archeologiczny oznaczony nr inw. 5 i 6 (tabl. I, 1–5), mieszczący się zasadniczo w ramach XVI–XVII wieku. Na uwagę zasługuje tutaj płytki talerz z zieloną polewą i oryginalna pokrywka malowana niebieską farbą (tabl. I, 4, 5)

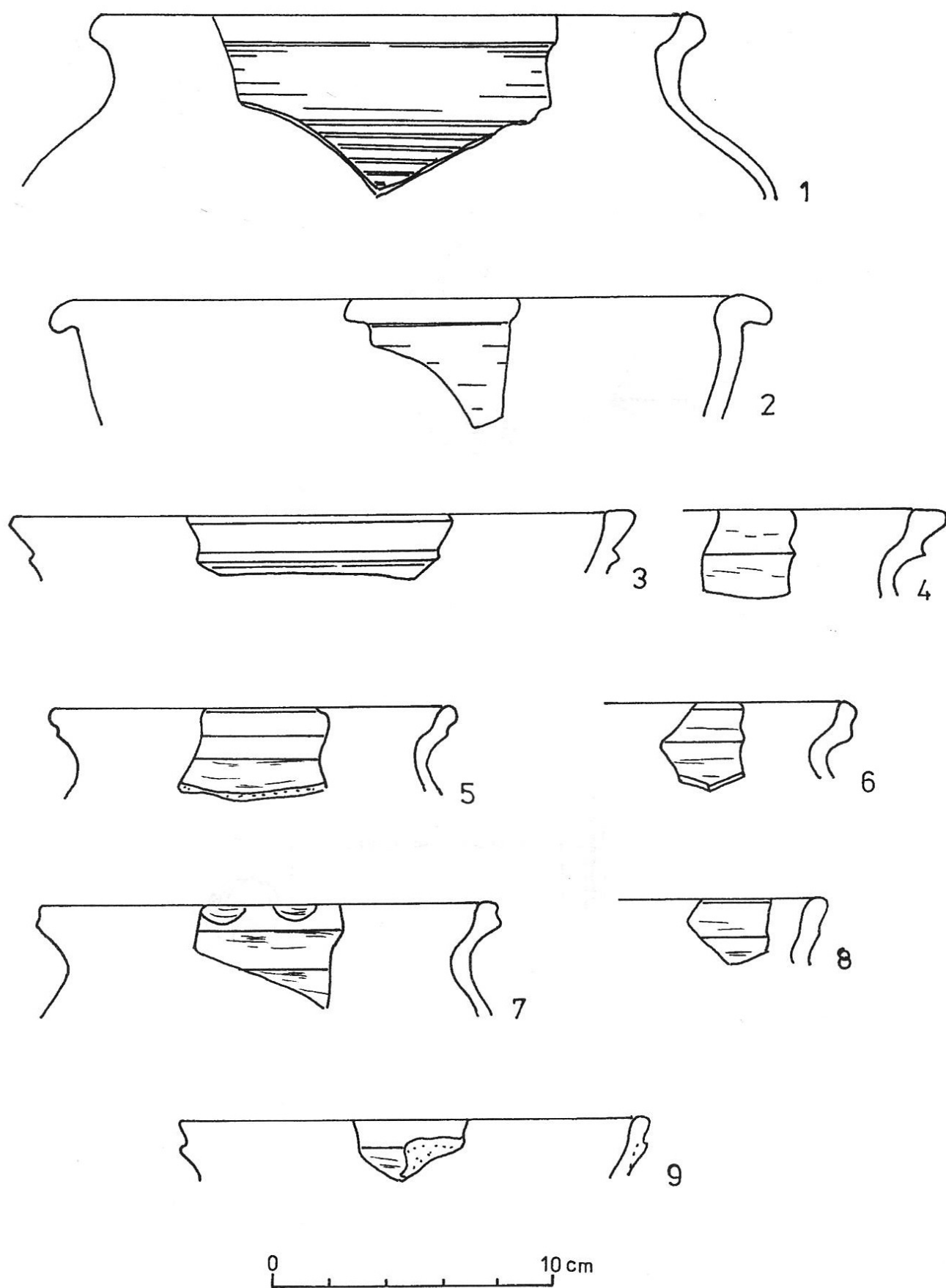
7. Żółta glina w części wschodniej wykopu, lekko przemieszana od strony zachodniej. Występowała pod warstwami 1–5, od głębokości 80 do 160 cm w części wschodniej i 200 cm w narożniku SW. Średnia jej miąższość wynosiła 90 cm. Z warstwy tej pochodzi prawdopodobnie materiał oznaczony

Tabl. I. Łańcut – ul. Wałowa 19. Wybór ceramiki z warstw: 6 (1–5) i 8 (6–9)

Taf. I. Łańcut – Wałowa – Str.19. Keramikauswahl aus den Schichten: 6 (1–5) und 8 (6–9)

Табл. I. Ланьцут – ул.Валова 19. Выбранная керамика из слоев: 6 (1–5) и 8 (6–9)

Tabl. II. Łańcut – ul. Wałowa 19. Wybór ceramiki z warstw związanych z wałem ziemnym: 9 (1–3); 10 (4) i 11 (5–9)

Taf. II. Łańcut – Wałowa – Str. 19. Keramikauswahl aus den Erdwallschichten: 9 (1–3); 10 (4) und 11 (5–9)

Табл. II. Ланьцут – ул. Вало́ва 19. Выбранная керамика из слоев, связанных с земляным валом: 9 (1–3); 10 (4) и 11 (5–9)

nr inw. 3, zawierający między innymi fragmenty kafli XVI- (kafle ze skośną i profilowaną ramą), XVII- (kafle z zieloną polewą) i XVIII-wiecznych (kafle bez polewy z podciętą płytką). W każdym bądź razie rozcięta ona została przez wkop 6. Jak wykazały to późniejsze badania na posesji nr 17, traktować ją należy jako kolejny etap podwyższania lub naprawy wałów w ciągu XVII lub nawet XVIII wieku.

8a. Klin ciemnoszarej, prawie czarnej ziemi, znajdował się po stronie zachodniej wkopu 6. Miąższość do 20 cm, spąg na głębokości 210 cm.

8. Szaroszada, gliniasta ziemia pod warstwami 6–7, tworzyła wyraźną formę nasypu ziemnego – wału. Jego kulminacja znajdowała się przy wkopie 6 (na poziomie 120 cm) i opadała w kierunku E i W (odpowiednio do głębokości 160 i 210 cm). Miąższość tej warstwy w punkcie kulminacyjnym wynosi co najmniej 70 cm. Z warstwy tej pochodzi materiał oznaczony nr inw. 7, mieszczący się w ramach XVI wieku (fragment profilowanego garnka z ornamentem dookólnych żłobków na brzuscu, kafel z aniołkiem i inne renesansowe kafle z wielobarwną polewą) i XVII wieku (kafle pokryte stylizowanym ornamentem roślinnym – tabl. I, 6–9). Liczne analogie do tego materiału można znaleźć zarówno w samym Łańcucie, jak i innych pobliskich miastach (J. Olszewska 1969, s. 12 i nast. A. Lubelczyk 1992, s. 64 i nast.) Przy profilu południowym sięgała dna wykopu budowlanego, a względy konstrukcyjne nie pozwoliły w tym miejscu pogłębić wykopu, dlatego też eksplorację kontynuowano w wykopie sondażowym I/98, położonym 1,5 m w kierunku N. Przekop ten o szerokości 0,5 m, poprowadzono tak, aby przeciął jeden z dwóch widocznych na głębokości 200 cm dołków posłupowych. Zagłębiono się tutaj o dalsze 150 cm, czyli do głębokości 350 cm od poziomu fundamentów.

9. W przekopie tym do poziomu 260–280 cm po stronie wschodniej słupa, występowała ciemnoszara, gliniasta ziemia o lekko czerwonym odcieniu. Z warstwy tej, będącej być może kontynuacją warstwy 8, pochodzi dość liczny materiał archeologiczny oznaczony nr inw. 9–10, zawierający obok fragmentów naczyń i kafli XVI-wiecznych, również ceramikę z późnego średniowiecza (tabl. II, 1–3).

10. Ciemnoszara glina, o niebieskawym odcieniu, występowała po stronie zachodniej dołka posłupowego aż do głębokości 330 cm. Również tutaj znajdowano materiał datowany na XVI, bądź nawet na przełom XV i XVI wieku (tabl. II, 4).

11. Brunatnoczerwona ziemia z resztkami organicznymi (drobne szczapy, rogi i kości bydłace) występowała pod warstwą 9 we wschodniej części sondażu I/98. Miąższość tej warstwy wynosi 50 cm, a spąg przy palu (który ją ogranicza) zalega na poziomie 335 cm. W warstwie tej odsłonięto fragmenty drewnianych belek. Najpierw, na głębokości około 260 cm i w odległości 40 cm od słupa w kierunku E, pojawiła się belka płaska o szerokości 20 cm, a następnie na głębokości 290–300 cm belki ułożone po lekkim skosie wzdłuż wykopu. Brak bezpośredniego styku pomiędzy obydwoma grupami. Z warstwy tej pochodzi materiał archeologiczny oznaczony nr inw. 12, zawierający fragmenty późnośredniowiecznych i XVI wiecznych garnków (tabl. II, 5–9). Warstwa ta stanowi najniższy poziom nasypu wału. Jak wskazuje na to

materiał archeologiczny należy powstanie tego odcinka obwałowań datować na wiek XVI.

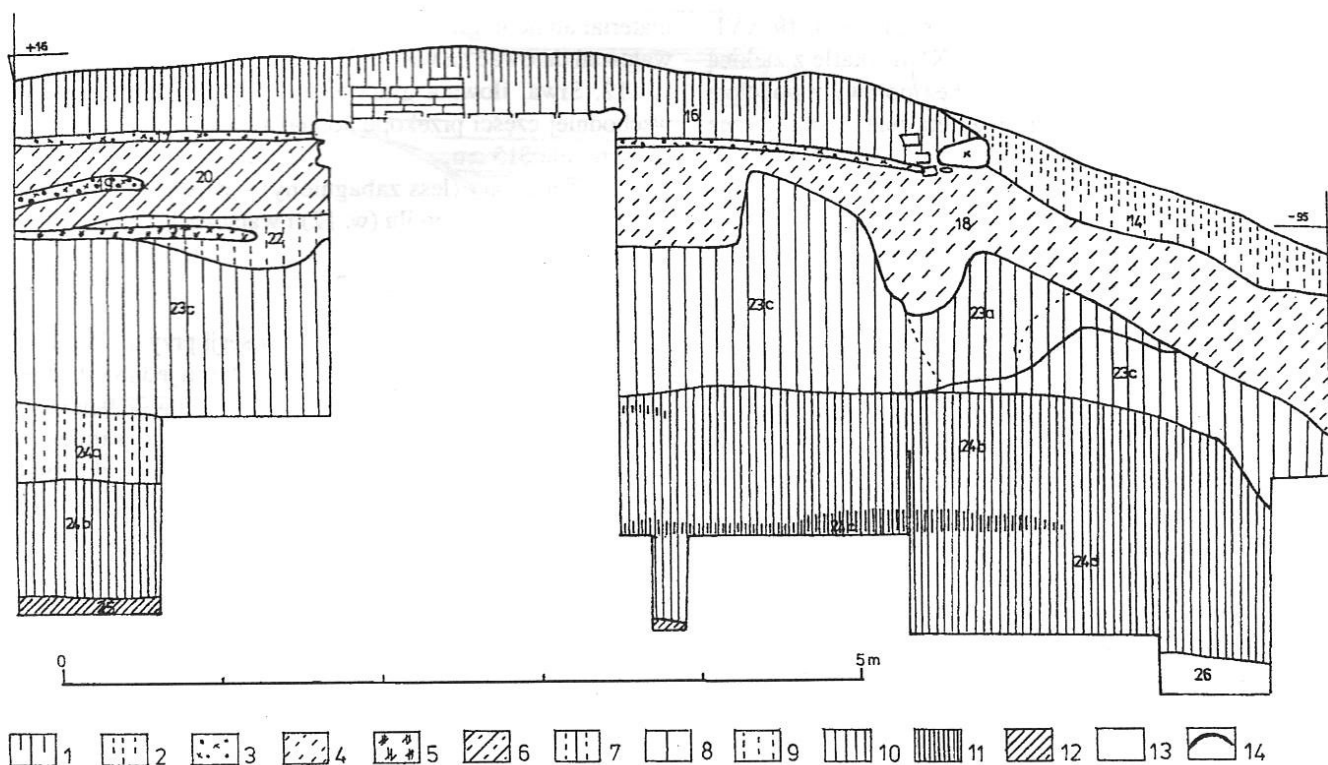
12. Siwa, iłowata glina w formie klina wystąpiła we wschodniej części przekopu sondażowego. Jej spąg zalegał na poziomie 315 cm.

13. Il błękitny (less zabagniony) – calec, wystąpił pod warstwą ciemniejszego łu (w. 12) i warstwą 11.

Wykop II/98 – ul. Wałowa 17

Wykop II/98 założony został na posesji przy ul. Wałowej 17, w związku z planowaną tu budową domu jednorodzinnego państwa Lauserów (ryc. 1). Posiadał on długość 9 m i szerokość 2 m. Zorientowany był równolegle do kamienicy nr 15 i oddalony od niej 3,5 m. Na parceli tej do roku 1990 stał jeszcze budynek drewniany, wzniesiony w połowie XIX wieku. Był on podpiwniczony tylko pod sienią, od strony zachodniej. Dom ten posiadał długość 9,60 oraz szerokość 6,50 m i jak pokazuje to szkic na karcie obiektu (M. Piękoś, J. Kosiorowski, I. Witowicz), między sąsiadującymi domami był miedzuch. W odległości 4,85 m od strony południowej była ściana działowa, a przy niej komin i dwa piece. Przytaczam te dane ponieważ w eksplorowanym wykopie natrafiono na pozostałości fundamentów tego drewnianego budynku. Zanim przejdę do omawiania zarejestrowanej w wykopie II/98 stratygrafii przedstawię ogólnie konfigurację terenu w miejscu założonego wykopu oraz zarejestrowane tuż pod powierzchnią kamiennie-ceglane pozostałości drewnianego budynku (ryc. 2, 6).

Ulica Wałowa w Łańcucie biegnie mniej więcej po linii N-S, kulminacją skarpy, która od strony północnej rozcięta jest drogą wjazdową do miasta (ul. Słowackiego) i w miejscu tym tworzy się wyraźna zatoka. Interesujący nas rejon posesji 17 i 19 położone są na wyraźnym cyplu. Kulminacja skarpy została zabudowana, a tuż za nią zachowany jest jej stok, u podnóża którego znajduje się ul. Kilińskiego, być może w miejscu dawnej fosy miejskiej. Przekrój tej skarpy widoczny jest na profilu S wykopu II/98 (ryc. 5). Na przestrzeni 5,5–6 m od ulicy Wałowej powierzchnia terenu jest mniej więcej wyrównana, by następnie przejść w ostry stok (na przestrzeni 3 m spadek 1 m) Na tej właśnie wyrównanej powierzchni na niewielkiej głębokości odsłonięto najpierw szeroki mur ceglano-kamienny, przechodzący w poprzek wykopu, a następnie kilka metrów dalej wątyły mur kamienny. Pierwszy z wymienionych murów (dalej jako mur 1) znajdował się w odległości 2 m od profilu E (i linii budynków) i posiadał szerokość 190 cm. Jego korona znajdowała się na głębokości 30–35 cm [0–6 cm]. Składał się on zasadniczo z jednej warstwy cegły, a od zachodu pod nią, występowała ponadto jeszcze jedna warstwa kamieni (stopa na głębokości 50 cm. Mur ten wiązałbym z podstawą pieców i ścianą działową (por. szkic na Karcie Ewidencji Zabytków) Pod tym murem występowała, związana zapewne z jego budową, warstwa luźnej, szarej ziemi. Od strony północnej, pod warstwą cegły, na głębokości 40 cm [-20 cm] stwierdzono w pasie 50 cm (nieznany zasięg od strony północnej) obecność muru kamiennego (dalej jako mur 2). Odcina się on wyraźnie od wcześniej odsłoniętej, szerokiej strefy muru ceglano-

Ryc. 5. Łańcut – ul. Wałowa 17. Profil południowy wykopu II/98. 1 – nasyp współczesny, szara ziemia z gruzem ceglany; 2 – nasyp współczesny, szara ziemia ze śmieciami; 3 – żużel ze szarą ziemią; 4 – szarobrazowa ziemia; 5 – polepa i spylona cegła; 6 – szara, gliniasta ziemia z wtrętami żółtej ziemi; 7 – ziemia szarobrunatna przemieszana ze żółtą; 8 – żółta glina; 9 – ziemia szara i żółta; 10 – szarobrazowa ziemia; 11 – szaroczarna glina; 12 – glina błękitna; 13 – calej – żółty less; 14 – zarys warstw związanych z wałem ziemnym

Abb. 5. Łańcut – Wałowa – Str.17. Südprofil der Ausgrabung II/98. 1 – gegenwärtige Aufschüttung, graue Erde mit Ziegelschutt; 2 – gegenwärtige Aufschüttung mit Müll; 3 – Schlacke mit grauer Erde; 4 – grau – braune Erde; 5 – gebrannter Lehm und Ziegelstaub; 6 – graue, lehmige Erde mit den Einschlüssen von gelber Erde; 7 – grau – braune Erde mit der gelben vermischt; 8 – gelber Ton; 9 – graue und gelbe Erde; 10 – grau – braune Erde; 11 – schwarz – grauer Ton; 12 – blauer Ton; 13 – anstehender Boden – gelber Löss; 14 – Umriss der mit dem Erdwall verbundenen Schichten

Рис. 5. Ланьцут – ул. Вало́ва 17. Южный профиль раскопа II/98. 1 – современные наслоения, серая земля с кирпичным боем; 2 – современные наслоения, серая земля с мусором; 3 – шлак с серой землей; 4 – серо-коричневая земля; 5 – обмазка и измельченный на порошок кирпич; 6 – серая, глинистая земля с прослойками желтой земли; 7 – серо-бурая земля, перемешанная с желтой; 8 – желтая глина; 9 – серая и желтая земля; 10 – серо-коричневая земля; 11 – серо-черная глина; 12 – голубая глина; 13 – материк, желтый лесс; 14 – границы слоев, связанных с земляным валом

i znajdującej się pod nim pojedynczej warstwy kamieni. Stopa tego muru znajdowała się na głębokości 120 cm [-95 cm]. Mur ten prawdopodobnie wiązać należy z piwnicą znajdującą się pod budynkiem drewnianym. Przy profilu północnym odsłonięto resztki ścian korytarzyka do tej piwnicy (mur 4). Użyto tu cegły o wymiarach 28–29x14–14,5x7 cm. W części zachodniej mur zasadniczy obmurowany został cegłą na sztorc. Przy murze kamiennym występował natomiast rumosz. Tutaj prawdopodobnie piwnica skręcała w kierunku północnym.

Z kolei na metrze 6, na głębokości około 15 cm stwierdzono obecność muru kamiennego nr 3. Składał się on z jednego rzędu kamieni i biegł w poprzek wykopu na odległość 1 m. Jego stopę uchwyciono na poziomie 30 cm [-40 cm]. Stanowił on zapewne podwalinę pod ścianę budynku drewnianego. Pod nim widoczny był szeroki wkop wypełniony szarą ziemią (w. 18).

Przejdźmy teraz do omówienia warstw zarejestrowanych w wykopie II/98 (ryc. 5–6):

14. Nasyp współczesny – luźna, szara ziemia ze śmieciami, występował na stoku skarpy od strony zachodniej, aż do muru kamiennego, będącego podwaliną ściany zachodniej domu. Warstwa wierzchnia o miąższości około 40 cm, spąg na poziomie [-40cm] przy ścianie i [-120 cm] przy profilu W. Okres powstania – po rozebraniu budynku w latach dwudziestych.

15. Nasyp współczesny – żółta ziemia przemieszana ze szarą oraz drobnym gruzem – warstwa wierzchnia w części północno-wschodniej wykopu.

16. Nasyp współczesny – szara ziemia z gruzem ceglany i zaprawą – warstwa wierzchnia o miąższości około 40 cm, w południowej, wypłaszczonej części wykopu. Nakrywała ona mur ceglany 1 i mur kamienny 2, związane z istniejącym tu do niedawna drewnianym budynkiem. Spąg przy murze kamiennym na głębokości 40 cm. Okres powstania – po wyburzeniu budynku drewnianego.

17. Cienka warstwa żużlu i szarej ziemi na głębokości 45–50 cm [-25cm] występowała niemal w całej strefie, zaję-

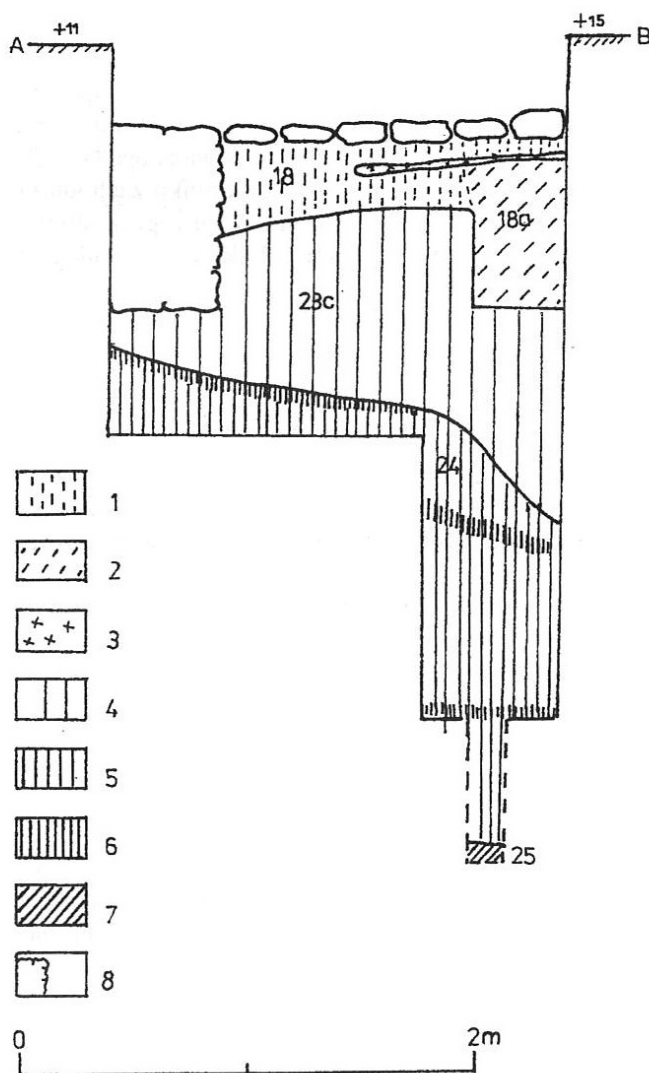
tej uprzednio przez drewniany budynek. Wyznacza poziom budowy tegoż domu.

18. Warstwa szarobrazowej ziemi czytelna była po stronie zachodniej muru 1 i 2. Między murem 1 i 3 widoczne były 2 wkopy. Wkop 1 przy narożniku SW muru 1, o miąższości 65 cm i spągu na głębokości 120 cm [-95 cm] o niewyjaśnionych okolicznościach powstania oraz wkop nr 2 pod murem nr 3. Ten ostatni wyraźnie czytelny od strony wschodniej, zlewa się w szerszą warstwę od strony W, nie odcinając się wyraźnie od warstwy 23a. Spąg wkopu 2 stwierdzono na głębokości 120 cm [-135 cm]. Wkop 2 (w. 18b) powstał przy wznoszeniu drewnianego budynku lub pod wcześniejszy jeszcze (XVIII wieczy) obiekt, co sugerować może materiał archeologiczny tutaj znaleziony (obok wcześniejszej ceramiki półmajolikowej znaleziono tu również fragmenty kafla XVIII wiecznych, o silnie podciętej płytce, zaś wkop 1, nie wcześniej niż wiek XVII, o czym świadczy pojedynczy fragment kafla z zieloną polewą.

19 i 20. We wschodniej części wykopu, pod warstwą żużlu (17), pojawiła się szara, mokra ziemia, z wtrętami żółtej ziemi (warstwa 20), wewnątrz której na głębokości 70–80 cm [-45–65 cm] stwierdzono warstwę polepy i spylonej cegły (w. 19). Pozyskano stąd nieliczny materiał archeologiczny oznaczony nr inw. 19, sugerujący XVII wieczną chronologię warstwy – między innymi garnki z zieloną polewą i ornamentem skośnej kratki (S. Czopek, A. Lubelczyk 1993, s. 35) oraz fragmenty kafla z zieloną polewą i stylizowanym ornamentem roślinnym (J. Olszewska 1969, s. 20).

21 i 22. Druga warstwa polepy i spylonej cegły (w. 21), odsłonięta na głębokości 110–120 cm [-80–90 cm], będąca śladem nieokreślonego obiektu, występowała wewnątrz szarej ziemi przemieszanej z żółtą (w. 22). Ta ostatnia, zasadnicza warstwa posiadała miąższość dochodzącą do 30 cm i spąg na poziomie 130 cm [-105 cm]. Z warstw tych pochodzi również XVII-wieczny materiał archeologiczny, oznaczony nr inw. 21 (fragment garnka z ornamentem skośnej kratki, niska patelnia z zieloną polewą wewnątrz oraz dno kubka).

23. Żółta glina, miejscami z większą ilością szarej ziemi (w. 23a), występowała pod warstwą 18, przy wkopie pod mur 3, nie odcinając się nawet wyraźnie od niego. Powstały nawet wątpliwości czy nie łączyć jej z tym wkopem. Wydaje się jednak, że stanowi ona jakąś część warstwy 23, co prawda naruszonej lekko, ale w innym czasie niż wkop pod fundament budynku. Od strony zachodniej przylegała do niej również przemieszana, ale w małym stopniu, warstwa 23b. Natomiast w obrębie całego wykopu, od głębokości około 120 cm [-95 cm w części wschodniej i środkowej oraz [-155 w części zachodniej wykopu], zalegała warstwa czystej, niemal całkowitej gliny, o miąższości dochodzącej do 130 cm. Warstwa ta opadała silnie w kierunku zachodnim. Jej kulminacja, na głębokości 60 cm [-44 cm], przypadała w rejonie muru ceglano-kamiennego 1–2. Spąg zalegał na poziomie od [-175–260 cm]. W warstwie tej znaleziono nieliczny materiał archeologiczny (nr inw. 17 i 20), zawierający między innymi fragmenty ceramiki półmajolikowej i kafla, pozwalający ją datować na wiek XVII. Jest ona porównywalna z warstwą nr 7, z wykopu budowlanego na posesji nr 19 i obie traktować

Ryc. 6. Łańcut – ul. Wałowa 17. Wykop II/98, profil poprzeczny A–B. 1 – szara ziemia ze żółtą; 2 – szarobrazowa ziemia; 3 – żużel i węgielki; 4 – żółta glina; 5 – szadobrazowa ziemia; 6 – szaroczarna glina; 7 – glina błękitna, 8 – mur kamienny
Abb. 6. Łańcut – Wałowa – Str. 17. Ausgrabung II/98, Querprofil A–B. 1 – graue und gelbe Erde; 2 – grau – braune Erde; 3 – Schlacke mit Kohlenstückchen; 4 – gelber Ton; 5 – grau – braune Erde; 6 – grau – schwarze Erde; 7 – blauer Ton; 8 – Steinmauer

Рис. 6. Ланьцут – ул. Вало́ва 17. Раскоп II/98, поперечный профиль А–В. 1 – серая с желтой земля; 2 – серо-коричневая земля; 3 – шлак и угольки; 4 – желтая глина; 5 – темно-коричневая земля; 6 – темно-черная глина; 7 – голубая глина; 8 – каменная стена

należy jako pierwszy, zachowany poziom obwałowań. „Czystość” jej składu i duża miąższość sugeruje, że powstała w trakcie większych prac i pochodzi prawdopodobnie ze sporej odkrywki (cegielni?).

24. Warstwa zróżnicowana strukturalnie ale funkcjonalnie związana z nasypem wału otaczającego miasto, znajdowała się w całej rozciągłości pod warstwą 23. W części wschodniej od głębokości 210 cm [-190 cm] do 260 cm [-240 cm] występowała szarobrunatna ziemia przemieszana ze żółtą (warstwa 24 a). Zasadniczy trzon warstwy tworzyła ciemna szadobrunatna ziemia (warstwa 24 b) z przedzie-

lającą ją jeszcze ciemniejszą, aczkolwiek nie grubą warstwą (w. 23c). Miąższość obydwóch, w centralnej i zachodniej partii wykopu dochodziła do 150 cm, a spąg zalegał na poziomie [-305 cm] w części wschodniej oraz [350 cm] przy profilu zachodnim. Warstwa ta opadała lekko w zasadniczej partii wykopu w kierunku zachodnim, przechodząc dalej w ostry załom. Na uwagę zasługuje również jej spadek w kierunku południowym, widoczny

doskonale na profilu poprzecznym (ryc. 6). Z warstwy tej pozyskano tylko 2 fragmenty wylewów garnków z zieloną polewą, sugerujące jej XVII wieczną genezę (nr inw. 22)

25. Siwobłękitna glina (zabagniony less?) wystąpiła pod warstwą 24 w sondażach we wschodniej i środkowej partii wykopu II/98.

26. Calec w postaci żółtego lessu osiągnięto tylko przy profilu zachodnim na głębokości 250 cm [345 cm].

PODSUMOWANIE

W wyniku prowadzonych badań archeologicznych przy ul. Wałowej 17 i 19 poszerzono znacznie wiedzę na temat zachodniego odcinka obwarowań ziemnych Łańcuta. Zarówno źródła archiwalne, jak i ukształtowanie terenu, wskazywały, iż w miejscu tym przebiegała linia nowożytnych obwałowań ziemnych.

W wykopie budowlanym na posesji nr 19, w ścianie południowej wykopu, uchwycono profil wału ziemnego. W centrum nasypu widoczny był kwadratowy w zarysie wkop, wypełniony ciemną ziemią z przepalonymi fragmentami belek, a po bokach zalegała żółta glina (o bliżej nieokreślonym charakterze), pod którą stwierdzono już wyraźny nasyp wału, w postaci brunatnej ziemi z resztkami organicznymi (rogi bydłce, kości, szczapy drewniane itp.) i ceramiką datowaną na I połowę XVII wieku. Na dnie wykopu stwierdzono ślady dwóch dołków posłupowych. W wykonanym sondażu, przecinającym jeden z dołków, znaleziono nawet spróchniałe resztki pala. W sondażu tym obniżono się o dalsze 1,50 m (czyli 3,50 m od powierzchni) i na głębokości 300–320 cm stwierdzono belki poziomo ułożone, stanowiące podstawę wału. Pozyskano stąd trochę materiału archeologicznego z późnego średniowiecza i początku XVI wieku. Bezpośrednio pod nimi zalegał już calec.

Ponadto przycięto w dalszym etapie profil wykopu w kierunku południowym (ku posesji nr 17) o 0,5 m i okazało się, iż kwadratowy wkop ze szczytu wału (stwierdzanego od gł. 1 m) nie kontynuuje się dalej. W profilu tym uwidocznił się natomiast mur kamiennie-ceglany piwnicy, przebiegającej w poprzek posesji nr 17.

Przystępując do zakładania wykopu archeologicznego na posesji nr 17, zdawano sobie sprawę, że ewentualny wał ziemny będzie poważnie zniszczony przez wspomnianą wyżej piwnicę. W wykopie tym, już na głębokości 20–30 cm stwierdzono obecność murów ceglanych i kamiennych, będących pozostałościami wspomnianej wcześniej piwnicy oraz stojącego tu do roku 1990 budynku drewnianego, wzniesionego ponad 100 lat temu. Na zachowanej fotografii, widać iż dom stoi na skarpie a od zachodu znajduje się wąskie wejście do piwnicy. Pozostałości tego właśnie korytarza odsłonięto przy profilu północnym wykopu II/98. Następnie piwnica ta zakręcała w kierunku północnym, dochodząc do domu nr 19. W obrębie całego wykopu, do gł. 50 cm, zalegały warstwy, luźnego, współczesnego nasypu, a poniżej starsze poziomy, od momentu wzniesienia rozebranego domu, składające się z szarej podmokłej ziemi, polepy, spalenizny. Nie będę w tym miejscu ich bliżej charakteryzował, a zwrócić jedynie uwagę na warstwę żółtej gliny (nr 23), występującą już od głębokości 60–100 cm. Posiada ona wyraźny spadek ku

zachodowi i prawdopodobnie stanowi pierwszą, zachowaną warstwę wału ziemnego, zwłaszcza, iż znajdowany tu materiał wskazywałby na jej XVII wieczną genezę. Posiadała ona sporą miąższość dochodzącą do ponad 100 cm. Od głębokości 200 do 350 cm występowała brunatna ziemia z ułamkami cegły i kośćmi oraz stosunkowo nielicznym materiałem ceramicznym z XVII wieku. Godnym uwagi jest fakt dużego spadku warstwy brązowej gliny (w. 24) nie tylko w kierunku zachodnim (jak skarpa), ale także w kierunku południowym. Biorąc pod uwagę obecne ukształtowanie cypla możemy przyjąć, iż układ taki odzwierciedla przebieg wału na tym odcinku nie po prostej linii N-S, ale tak jak cypel, czyli po skosie z NE do SW.

Powracając do konstrukcji wału, trzeba powiedzieć, że nie udało się natrafić w trakcie obecnych badań na pozostałości parkanu wieńczącego nasyp wału. Odsłonięte w dolnych partiach wału drewniane relikty i dołki posłupowe wskazują na sposób wzmacniania nasypu. Taki sposób umacniania nasypu znany jest między innymi z Rzeszowa (A. Lubelczyk 1988, s. 10; 1992, s. 59–60). W nadzorowanych wykopach nie udało się też natrafić na fosę miejską, która znajdować się musiała dalej.

Biorąc pod uwagę zarejestrowaną stratyografię i pozyskany materiał, przyjąć można, że najniższy poziom tego odcinka wału (warstwy: 9–11 i 24 d) powstał na początku XVI wieku, a znajdowany tu materiał późnośredniowieczny może wskazywać, że także wcześniej mogły istnieć jakieś niewielkie umocnienia, bądź, co bardziej prawdopodobne, przy sypaniu wałów w wieku XVI, ściągnięto średniowieczną warstwę kulturową.

Następnie wały te były podnoszone lub naprawiane co najmniej dwukrotnie w wieku XVII. Odzwierciedleniem tego są warstwy: 8a i 24 a–b (etap pierwszy) i warstwy 7 i 23 (etap drugi). Nie umiem w chwili obecnej odpowiednio zinterpretować warstw 19–22, w których znajdował się materiał XVII-to wieczny, co nie przesądza jeszcze jej chronologii. Gdyby warstwy te powstały po likwidacji umocnień, to można by je interpretować jako pozostałość zabudowy (wcześniejszej od drewnianego budynku z połowy XIX wieku).

Od głębokości 300–340 cm stwierdzano już odcinkowo calec w postaci błękitnego ilu i żółtej gliny.

Ze względu na fragmentaryczność materiału, a także sposób jego pozyskania z I etapu prac, nie będę przeprowadzał tutaj szczegółowej analizy typologiczno-chronologicznej. Nadmienię jedynie, że datowanie warstw i materiału opierałem głównie na znanym mi z autopsji materiale z Rzeszowa i innych pobliskich miast (S. Czopek, A. Lubelczyk 1993; A. Lubelczyk 1992, J. Olszewska 1969).

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Bogdanowski J.
1976 *Fortyfikacje łańcuckie na tle małopolskiej sztuki obronnej*, Łańcut.
- Cetnarski S.
1937 *Miasto Łańcut. Z dziejów i własnych wspomnień*, Wąbrzeźno.
- Czopek S., Lubelczyk A.
1993 *Ceramika rzeszowska XIV–XVIII wiek*, Rzeszów.
- Kunysz A.
1968 *Grodziska w województwie rzeszowskim*, „MSROA” Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1966”, s. 25–87.
- Lubelczyk A.
1988 *Rzeszów. Teatr Lalki i Aktora „Kacperek”. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego przy ul. Kopernika*, msp w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie.
- 1992 *Obwałowania ziemne Rzeszowa z XVII wieku w świetle badań archeologicznych*, „MSROA” t. 13, s. 55–75.
- Malczewski J.
1997 *Studium historyczno-urbanistyczne dla miasta Łańcuta, do studium uwarunkowań i kierunków rozwoju oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego*, msp u WKZ w Rzeszowie
- Olszewska J.
1969 *Zabytkowe kafle Muzeum w Jarosławiu*, Rzeszów.
- Piękoś M., Kosiorowski J., Witowicz I.
1994 *Karta Ewidencji Zabytków Architektury i Budownictwa (Łańcut – ul. Wałowa 17)*, archiwum SOZ w Rzeszowie.
- Szust Z.
1957 *Średniowiecze Łańcuta*, Łańcut.
- Winiarz Z., Kret W., Tondos B.
1963 *Karta Ewidencji Zabytków Architektury i Budownictwa (Łańcut – ul. Wałowa 19)*, archiwum SOZ w Rzeszowie.

Antoni Lubelczyk

Neue Informationen über den westlichen Abschnitt der Erdwallanlagen von Łańcut, die man während der archäologischen Aufsichtsarbeiten in der Wałowa – Str., gewonnen hat

Zusammenfassung

Infolge der durchgeführten archäologischen Forschungsarbeiten in der Wałowa – Str. 17 und 19 hat man das Wissen über den westlichen Teil der Erdwallanlagen beträchtlich erweitert. Sowohl die in Archiven befindlichen Quellen als auch das Relief wiesen darauf hin, daß an dieser Stelle die Linie der neuzeitlichen Erdwälle verlief. In der Baugrube auf dem Grundstück Nr. 19 (in seiner Südseite) bemerkte man das Profil eines Erdwalls mit einer rätselhaften Eingrabung, die einen regelmäßigen quadratförmigen Umriß besaß. Sie war mit der grauen Erde, Bekleidung und durchgebrannten Balken ausgefüllt. Tiefer hat man schon eine deutliche Wallaufschüttung, in Form von brauner Erde mit organischer Beimischung (Viehhörner, Knochen, Spaltholz u.ä.) und mit der, in die erste Hälfte des XVII Jhs. datierten Keramik, festgestellt. Auf dem Grubenboden wies man Spuren von zwei Pfostengruben nach. In der durchgeführten Sondage, die eins von zwei Pfostengruben durchschnitt, fand man sogar

morsch gewordene Pfostenreste. In dieser Sondage, 300–320 cm tief fand man horizontal gelegene Balken, die das Wallfundament bildeten. Aus dieser Schicht gewann man eine Menge des in das späte Mittelalter und Anfang des XIV Jhs. datierten archäologischen Materials. Direkt darunter gab es schon den anstehenden Boden.

In der Ausgrabung auf dem benachbarten Grundstück Nr. 17 hat man schon 20–30 cm tief eine Ziegel – und Steinmauer entdeckt. Das waren die Überbleibsel eines Kellers und eines hier bis zum Jahr 1990 stehenden Holzgebäudes, das hier vor über 100 Jahren aufgebaut wurde. Darunter bemerkte man den Erdwall, der abwechselnd aus Erde und dem gelbfarbigen, braunen und grauen Ton aufgeschüttet wurde. Dieser Wall fiel sowohl in die westliche als auch südwestliche Richtung herab, was auf das Vorhandensein einer vorgeschobenen Landzunge hinwies. Es ist aber den Forschern nicht gelungen, die Spuren der Erdwallkrone zu finden.

Новые данные о западном участке оборонительных сооружений Ланьцута, полученные в ходе археологического надзора по ул. Валовой

Резюме

В результате археологических исследований по ул. Валовой 17 и 19 значительно расширились знания о западном участке земляных укреплений Ланьцута. Очертания местности и архивные источники указывали на то, что в этом месте проходила линия земляных укреплений в новое время.

В строительном котловане на участке № 19 в южной стене раскопа зафиксирован земляной вал с загадочным квадратным перекопом, заполненным серой землей с обмазкой и обожженными бревнами. Ниже находилась отчетливая насыпь вала в виде бурой земли с органическими остатками (рога домашнего скота, кости, деревянная щепка и т.п.) и керамика, датированная I пол. XVII века. На дне раскопа обнаружены следы двух столбовых ям. В шурфе, перерезающем одну из этих ям, выявлены остатки

трухлявого кола. В этом шурфе на гл.300-320 см зафиксированы бревна, уложенные горизонтально и являющиеся основанием вала. Отсюда происходит незначительное количество позднесредневекового и начала XVI века археологического материала. Непосредственно под ними находился материк.

В раскопе на соседнем участке № 17, уже на гл.20–30 см отмечено наличие каменных и кирпичных стен, являющихся остатками подвала, находящегося здесь до 1990 года деревянного дома, построенного более 100 лет тому назад. Ниже зафиксирован земляной вал, насыпанный из чередующихся слоев земли и глины желтого, бурого и серого цвета. Вал понижался в западном и юго-западном направлении, что указывает на наличие мыса.